

AKSARAY YÖRESİ HALI, KİLİM, ÇORAP VE PATİK ÖRNEKLERİNDE KULLANILAN GELENEKSEL MOTİFLER

Traditional Motifs Used in Aksaray Regional Carpet, Rug,
Socks and Shoes

Öz: Aksaray çok eski dönemlerden beri yerleşim merkezi olmuş ve birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Bunu beyan eden yazılı literatür örneklerinin yanı sıra günümüze kadar gelmiş ve gelecek nesle aktaracağımız mimari, sanat ve kültürümüzü meydana getiren en güzel eserlerde görmemiz mümkündür. Günümüzde icra edilen Türk el sanatları ve elde edilen her bir sanat eseri kültür zenginliğimizin en güzel tarihi belgelerdir.

Bilindiği gibi el sanatlarımız insanoğlu ile var olmuş, zamanla sanat hâline gelerek en güzel örneklerini vermiştir. Halı-Kilim, Çorap ve Patik örneklerinde de günümüzde geçmiş kültürümüzün izlerini bulabilmekteyiz. Geleneksel olarak adlandırdığımız ve Orta Asya'dan beri geçmişimizin izleri ve en önemli kültür belgeleri olan ve toplum kimliği ile özleşmiş sanatlarımız bulunmaktadır. Aksaray ve çevresinde de yörenin kimliği özleşmiş sanatlarımız mevcut olup, bu sanatların desen ve kompozisyon tasarımında gelenekselleşmiş motifler kullanıldığı görülmektedir. Kompozisyonlarda kullanılan motiflerin her birinin ayrı ayrı anlamı olup, anlatılmak istenen durumlarda motiflerin insanların düşüncesini aktaran iletişim aracı olduğu görülmektedir.

Alan araştırmasının uygulandığı çalışmada bulunan halı-kilim ve çorap-patik örneklerinin görüntüleri alınarak desenlerde görülen ortak motifler üzerinden değerlendirme yapılmış, örneklerde görülen ortak desenlerin şematik çizimi yapılarak elde edilen bilginin literatür kayıtlarına geçmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halı, kilim, çorap, patik, desen, motif

Abstract: Aksaray has been a settlement center since ancient times and is known to have hosted many civilizations. It is possible to see it in the most beautiful works of architecture, art and culture that have survived to the present and will pass on to the next generation, as well as the examples of written literature that declare this. Culture The Turkish handicrafts performed today and each work of art obtained are the most beautiful historical documents.

As it is known, our handicrafts have existed with human beings and have become art in time and gave the best examples. Today, we can find traces of our past culture in the examples of Carpet-Kilim, Socks and Booties. We have arts, which we call traditional and which are the traces of our past and the most important cultural documents since Central Asia, and which are identified with the identity of society. In Aksaray and its environs, there are Arts that have the identity of the region, and it is seen that traditional motifs used in the design and composition design of these arts are used. Each of the motifs used in the compositions has a separate meaning and it is seen that the motifs are a communication tool that conveys the thoughts of people in the situations that are desired to be explained.

The images of the carpet-rug and socks-booties samples found in the study, in which the field research was applied, were taken and the evaluation was made on the common motifs seen in the patterns, and the schematic drawing of the common patterns seen in the samples was made and it was aimed to transfer the information obtained to the literature records.

Keywords: Carpet, rug, socks, booties, pattern, motif

SANAT

VE— JOURNAL OF ART AND
ICONOGRAPHY

İKONOĞRAFI
DERGİSİ

1. Sayı / Issue
2021 Güz / Autumn

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Semra KILIÇ KARATAY
Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Güzel Sanatlar Eğitimi
Asst. Prof., Aksaray University,
Faculty of Education, Department of
Fine Art

semra.kilic@hotmail.com
ORCID
0000-0002-0773-5021

Gönderim Tarihi ~ Received

01. 09. 2021

Kabul Tarihi ~ Accepted

29. 09. 2021

Yayın Tarihi ~ Published

29. 09. 2021

Atıf / Citation

Kılıç Karatay, S. (2021). Aksaray yöresi halı, kilim, çorap ve patik örneklerinde kullanılan geleneksel motifler. *Sanat ve İkonografi Dergisi*, (1): 7-18.

Araştırma Makalesi

~
Research Article

Giriş

İnsanoğlunun varlığından beri ihtiyaç ürünü olarak ortaya çıkmış ve zamanla sanata dönüşmüş sanatlarımız arasında halı-kilim dokumacılığı, çorap ve patik örücülüğü de yer almaktadır. İnsanoğlu ortak dili olan geleneksel motiflerimizi farklı sanat dallarında kullanarak duygu ve düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Halı ve kilim dokumacılığı nesilden nesle aktarılmış ve bugünde varlığını koruyabilen bir sanatımızdır. Kültür tarihimize baktığımızda kendi içinde dönemlere ayrılmakta olup her dönemin dokumalarının desen ve renk kompozisyonu bakımından zenginliğini gösteren dokuma örnekleri bize tarihimiz ve kültürümüz hakkında önemli bilgiler vermektedir.

İlk zamanlar insanların yaygı ve örtü ihtiyaçlarını karşılamak için meydana getirdikleri halı, sonraları değerli bir sanat eseri olarak sarayları, mabetleri ve şatoları süslemiş, ressamların tablolarına konu olmuştur (Gülcemal, 1997).

El dokuması halılar, yaygı, beşik, heybe, çadır ve yastık gibi çeşitli kullanım alanları ile yüzyıllardan beri insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Ayrıca el dokuması halıların gelenek ve göreneklerimizi yaşatmada, kültürümüzü geçmişten günümüze yansıtmada ve tüm dünyada kimliğimizi yansıtmada önemli bir yeri olmuştur (Kılıç Karatay, 2018).

Halı dokumalar, genellikle havlı olup desenleri oluşturan motiflerin oluşturulmasında genellikle Türk düğümü kullanılmıştır. Dokumalarda yıldız, sekizgen, göz, elibeline, koçboynuzu, pıtrak gibi geometrik motiflerin yanında yaprak, hatai, penç gibi bitkisel motiflerde kullanılmaktadır. Kilim dokumalar ise havsız olup desenlerdeki motifler ya dokuma esnasında farklı bir atkı ipliği ile ya da düz dokuma üzerine farklı tekniklerle atlamalı olarak yapılmaktadır. Kilim dokumalar, düz dokumalar olarak da sınıflandırılmaktadır. Kilim dokumalarında kullanılan motifler genellikle yıldız, sekizgen, göz, elibelinde, koçboynuzu, pıtrak gibi geometrik şekillerdir.

Çorap ve patik örücülüğü, insanoğlunun temel giyim ihtiyaç maddelerinden biri olup, eski zamanlarda soğuktan korunmak ve ayakların sıcak tutulmasında önemli giyim tekstil ürünü olmuştur. İnsan hayatı boyunca çok sayıda tüketilen çorap örnekleri ilk zamanlarda uzun dize kadar olmasına rağmen zamanla boyunda kısalma olmuş ve çok tüketilen giyim malzemesi olmuştur. Günümüzde çorap örneklerinin malzemesinde, şeklinde ve dokularında değişiklikler görülmektedir.

Bir toplumun sözsüz dili ve edebiyatı olan el sanatları, içinde bulunduğu toplumun kültür taşıyıcısı görevini üstlenirler. Bir el sanatının yok olması demek, o toplumun dilinin ve de kültürünün de kaybolması demektir (Karakaş 2013).

El sanatları, “bireyin bilgi ve becerilerine dayanan doğal ham maddelerin kullanıldığı elle ve basit araçlarla yapılan ve içinde yaşanan toplumun yaşam biçimini, gelenek ve göreneklerini taşıyan, duygularını yansıtan en eski sanat dalıdır” (Acar, 2006).

Çorabı ören kişi bulunduğu çevreden, doğadan, bitkilerden, hayvanlardan, mimari eserlerden, kullandığı eşyalardan, yaşadığı acı tatlı olaylardan ve duygu durumundan (sevinçli, hüzünlü, öfkeli vb.) etkilenecek motifler geliştirmiştir (Özbaşı ve ark. 2009).

Köklü’ye göre Anadolu’da MÖ 5. yüzyılda Altay Pazırık Kurganı’nda bulunan keçe çoraplar, Türklerde çorap geleneğinin çok eskilere dayalı olduğunu kanıtlar ve

Mezopotamya’da, MÖ 20. yüzyılda örme çoraplar bulunduğu rivayet edilmektedir (Köklü 1997).

Her geçen gün desen kompozisyonu değişime uğramış düz olan örmelerin yerine desenli örmeler örülmüştür. Günümüz desenleri arasında kalpli, küpeli gibi desenler gözlem sonucunda üretilmiş motiflerdendir (Kılıç Karatay-Oyman, 2017).

Yüzyıllar sanat dallarında kullanılan motifler gelenekselleşmiş ve bulunduğu toplumun kültür ve sanatları hakkında bilgi kaynağı olmuştur. Türk el sanatlarında kullanılan motiflerin her birinin ayrı bir anlamı olup, bu motifleri farklı sanat alanlarında kullanan insanoğlu bu motifleri doğadaki nesnelere ilham alarak üretmiştir. Bazı motifler, birebir kullanılırken bazıları ise birbirinden farklı şekillerde stilize edilerek üretilmiştir.

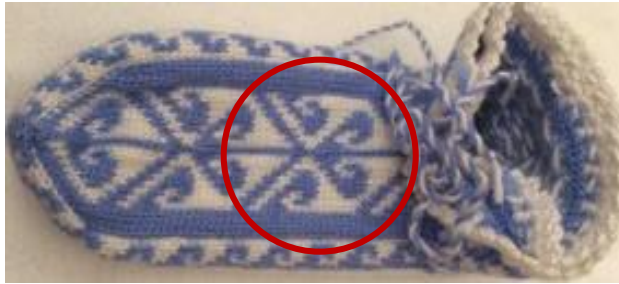
Aksaray yöresinde halı, kilim dokumaları ve çorap-patik örgü örnekleri çeyizlerin vazgeçilmez ürünleridir. Her genç kızın veya erkeğin çeyizinde yer alan dokuma ve örgü örnekleri bulunduğu toplumun gelenek ve göreneklerine bağlılığını göstermektedir. Yörede elde edilen halı-kilim dokuma ve çorap-patik örnekleri desen kompozisyonlarında kullanılan ortak geleneksel motifler tespit edilerek çalışma içerisinde görsellerle ve şematik çizimlerle incelenmiştir.

Aksaray Yöresinde Halı-Kilim, Çorap ve Patik Örme Örneklerinde Kullanılan Geleneksel Motifler Ve Anlamları

Koç Boynuzu motifi: Bereket, kahramanlık, güç, erkeklik sembolü olan koçboynuzu motifi, Anadolu kültüründe Ana Tanrıça’dan sonra ya da onunla birlikte kullanılan bir motiftir. Boynuz sembolü, insanlık tarihinde her zaman güç kuvvet timsali olan erkekle özdeşleştirilmiştir (Erbek, 2002).

Şekil 1. Koçboynuzu motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 1. Koçboynuzlu motifli patik örneği(Kılıç Karatay, 2017).

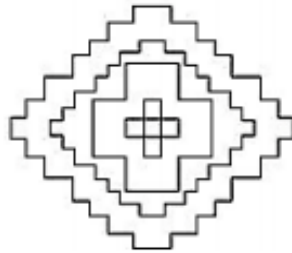
Fotoğraf 2. Koçboynuzlu motifli halı dokuma örneği(Kılıç Karatay, 2018)

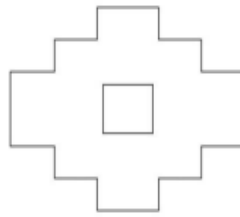
Fotoğraf 3. Koçboynuzlu motifli halı dokuma örneği(Kılıç Karatay, 2018)

Göz Motifi: İnsanoğlunun inandığı geleneksel ritüeller olup bunlardan bir tanesi de göz değmektir. Göz insanın dışı duygu ve düşüncelerini ifade etme organlarından biri olup kötü bakışların diğer insanlar üzerinde olumsuz olarak etkisi olduğu düşünülmektedir. Göz motifi nazardan ve gözden sakınmak amaçlı kullanılan geleneksel motiflerimizdendir.

Toplumlarda kötü niyetli insanların nazar edeceği düşüncesi yaygın olup, nazardan ve kötü gözlerden korunma ritüeli yaygındır. İnsanoğlu, kötü bakışlardan korunmak için farklı tedbirler almıştır. Türk el sanatlarında kullanılan göz motifi nazardan ve gözden sakınmak için stilize edilerek kullanılmış bir motiftir.

Şekil 2. Göz motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2018).

Şekil 3. Göz motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2018).

Fotoğraf 4. Göz motifli patik örneği(Kılıç Karatay, 2018).

Fotoğraf 5. Göz motifli kilim dokuma örneği(Kılıç Karatay, 2018)

Fotoğraf 6. Koçboynuzlu motifli kilim dokuma örneği(Kılıç Karatay, 2018)

Pıtrak Motifi: Pıtrağın üzerindeki dikenlerin kötü gözü uzaklaştırdığına inanan Anadolu insanı onu nazarlık motifi olarak kullanmıştır (Erbek, 2002).

Geleneksel motifler içerisinde en yaygın olarak kullanılan motiflerden biri olup pıtrak dikeninin stilize edilmiş şeklidir.

Şekil 4. Pıtrak motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2021).

Şekil 5. Pıtrak motifi şematik (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 8. Pıtrak motifli patik örneği(Kılıç Karatay, 2018)

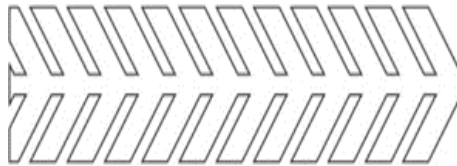

Fotoğraf 9. Pıtrak motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2018)

Fotoğraf 10. Pıtrak motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2018).

Hayat Ağacı Motifi: Ağaç, dünya kültürlerinde doğurganlığın, ölümsüzlüğün, şansın, bereketin, sağlığın, hastalıktan kurtulmanın sembolüdür. (Öztürk Ateş, 2012).

Şekil 6. Hayat ağacı motifi şematik çizimi(Kılıç Karatay, 2021).

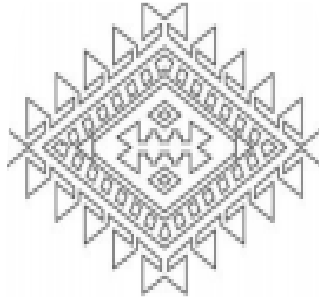

Fotoğraf 11. Hayat ağacı motifli patik örneği(Kılıç Karatay, 2017)

Fotoğraf 12. Hayat ağacı motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2018).

Bereket motifi: Bolluk, bereket anlamına gelen motifin kaynağı kesin olarak bilinmemektedir. Geleneksel Türk sanatlarında halı-kilim dokumalarının yanı sıra çorap-patik örmelerinin desen kompozisyonlarında kullanılmaktadır.

Şekil 7. Bereket motifi şematik çizimi(Kılıç Karatay, 2021).

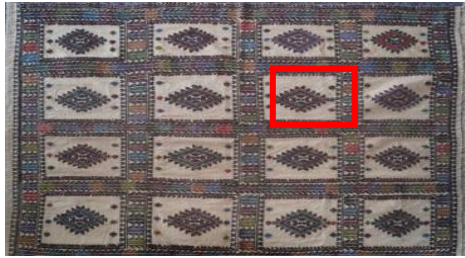
Fotoğraf 13. Bereket motifli patik örneği(Kılıç Karatay, 2017)

Fotoğraf 14. Hayat ağacı motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2018).

Fotoğraf 15. Hayat ağacı motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2018).

Fotoğraf 16. Hayat ağacı motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2018).

Fotoğraf 17. Hayat ağacı motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2020).

Suyolu motif: Su motifi temizlik ve arınma, sonsuzluk gibi anlamları bulunmaktadır. Geleneksel motiflerimiz arasında sıkça kullanılan motiflerimizden olup stilize edilmiş farklı birçok örnekleri bulunmaktadır.

Şekil 8. Suyolu motifi şematik çizimi(Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 18. Suyolu motifli çorap örneği(Kılıç Karatay, 2017)

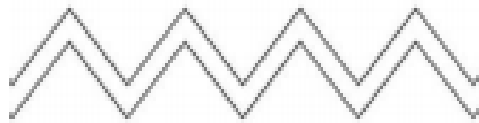

Fotoğraf 19. Suyolu motifli çorap örneği(Kılıç Karatay, 2017)

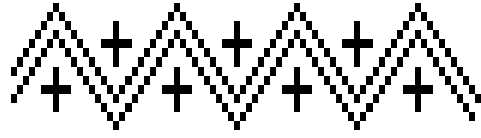

Fotoğraf 20. Hayat ağacı motifli kilim örneği(Kılıç Karatay, 2020).

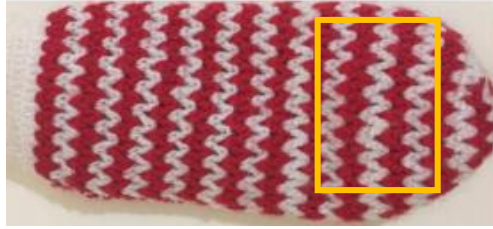
Zigzag Motifi: Meander motifi olarak da bilinen zigzag yüzyıllardır yaygın olarak kullanılan geleneksel motiflerimizdendir. Su, yeniden doğuş, bedensel ve ruhsal yenilenme, sonsuz yaşam ve bereket gibi farklı anlamları olup zigzag motifinin çıkış kaynağı olarak düşünülmektedir. Bu motifin birbiri ile kesişen örneklerinin yanı sıra tek olarak kullanılan örnekleri de mevcuttur.

Şekil 9. Suyolu motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2021).

Şekil 10. Suyolu motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 21. Zigzag motifli patik örneği (Kılıç Karatay, 2017)

Fotoğraf 22. Zigzag motifli patik örneği (Kılıç Karatay, 2017)

Fotoğraf 23. Hayat ağacı motifli kilim örneği (Kılıç Karatay, 2018).

Muska: Muska motifi, Anadolu'da yüzyıllardır kullanılagelmiş inanç sisteminin sunduğu sembolik bir figürdür. Muska motifi, sahibini tehlikeli dış faktörlerden korumak için, sihirli ve dini bir güce sahip olduğuna inanılan bir tür yazılı bir tılsımdır (Oyman, 2016).

Şekil 11. Muska motifi şematik çizimi (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 24. Muska motifli çorap örneği (Kılıç Karatay, 2017)

Fotoğraf 25. Muska motifli kilim örneği (Kılıç Karatay, 2020).

Sonuç

Aksaray yöresinde dokuma sanatının tarihi oldukça eski olup dokumalarda kullanılan gelenekselleşmiş motifler farklı sanat alanlarında da kullanılmaktadır. Özellikle kilim dokumalarında kullanılan ve daha çok bitkisel olan motiflerin yaygın olarak diğer sanat alanlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çorap ve patik örgü sanatı da Aksaray bölgesinde oldukça eski bir sanat olup yüzyıllardır devam etmektedir. Özellikle de kırsal alanlarda canlılığını korumaktadır. Çorap ve patik örmelerinin kompozisyonlarını yine geleneksel motiflerimiz oluşturmaktadır. Bu motifler arasında koçboynuzu, pıtrak, bereket, göz, muska ve suyolu gibi motifleri en yaygın olarak kullanılmaktadır.

Aksaray bölgesinde halı-kilim dokuma sanatı ve çorap ve patik örücülüğünde öncesinde tamamen malzeme yün iken günümüzde çorap ve patik örücülüğünde yünün yerini renkli orlon iplikleri almıştır. Malzeme olarak zamanla değişkenlik yaşayan çorap ve patik örücülüğünde zamanla şekil ve kompozisyonlarında değişim olmuştur. Çorapların boyu öncesinde diz kadar olurken günümüzde tozluk olarak bilinen kısa bilek üstü çorap örnekleri örülmektedir.

Aynı geleneksel motiflerin farklı sanat alanlarının kompozisyonlarında kullanılması Türk el sanatlarının birbirinden etkilenip, birbirini beslediğini göstermektedir. İnsanoğlu bulunduğu bölgede doğada bulunan nesnelere ya aynen ya da farklı üslaplarda farklı şekillerde stilize ederek sanat dallarında kullandığı da elde edilen örneklerden anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Acar, M. (2006). *Geçmişten günümüze ekonomik ve ticari hayata bakış safranbolu el sanatları*. FSF Matbaacılık Yayıncı Kent Araştırmaları.
- Gülcemal, A. (1997). *Halı ve desen teknolojisi*.
- Karakaş, R. (2013). Geçmişten günümüze çermik yöresi iğne oyacılığı. *Bilim ve Kültür - Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (2):
- Kılıç Karatay S, Oyman, N. R. (2017). Aksaray ilinde çorap ve patik örücülüğü. *Journal Of Awareness*, 2(3S): 103-116.
- Kılıç Karatay, S. (2018). *Aksaray ili Sultanhanı'nda halıcılık ve halı restorasyonu*. [Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kılıç Karatay, S. (2020), Aksaray Kültür Evi'nde bulunan kırkıtli dokuma örnekleri. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 5(9):
- Köklü, V. (1997). *Çankırı ili Kızılırmak ilçesine ait birkaç köyde bulunabilen el örgüsü çorap örnekleri ve yeni tasarımlar*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Oyman, N. R. (2016). Geleneksel Anadolu dokumalarında muska-nazarlık motifinin kullanımı. *The Journal of Academic Social Science*, 4(25):
- Özbağı, T., Ülger, N., Kurt, G., Toktaş, P. (2009). *Halk bilim araştırmaları merkezi koleksiyonundan el sanatları örnekleri II dokumalar ve örgüler*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk Ateş, Ş. (2012). *Yakındoğu demirçığ uygarlıklarında hayat ağacı inancı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.